

УДК 37.02+378+371.13

*Осадченко Інна Іванівна, доктор пед. наук, професор, професор кафедри
початкової освіти Миколаївського національного університету імені*

В. О. Сухомлинського, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ «ПСИХОДИДАКТИКИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ» В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті подано коротку характеристику змісту дисципліни «Психодидактика початкової школи» в контексті підготовки майбутніх учителів. Психодидактика розглянута як міждисциплінарна наука, що вивчає умови підвищення ефективності (продуктивності) процесу навчання шляхом максимального врахування особливостей психічних явищ в діяльності учнів і педагогів. Зазначено, що зміст «Психодидактики початкової школи» передбачає вивчення таких розділів: реалізація психодидактичного підходу до створення освітнього середовища в початковій школі; психодидактичний відбір сучасних форм, методів та засобів навчання; особливості поведінки педагога в контексті реалізації психодидактичного підходу; реалізація психодидактичного підходу до управління освітнім середовищем початкової школи. Обґрунтовано, що складовими процесу реалізації психодидактичного підходу до створення освітнього середовища в початковій школі є: орієнтація на сучасне заняття як воркшоп; способи налагодження психологічного контакту в аудиторії; виявлення і нейтралізація дидактичних причин виникнення негативних психічних станів у суб'єктів навчання тощо. Доведено, що для реалізації психодидактичного підходу в навчанні необхідна, передусім, підготовка майбутніх учителів початкової школи шляхом вивчення зазначеної дисципліни.

Ключові слова: психодидактика початкової школи; професійна підготовка; майбутні учителі початкової школи; освітнє середовище.

Осадченко И. И. Характеристика содержания дисциплины «Психодидактика начальной школы» в контексте подготовки будущих учителей. В статье дана краткая характеристика содержания дисциплины «Психодидактика начальной школы» в контексте подготовки будущих учителей. Психодидактика рассмотрена как междисциплинарная наука, изучающая условия повышения эффективности (продуктивности) процесса обучения путем максимального учета особенностей психических явлений в деятельности учащихся и педагогов. Указано, что содержание «Психодидактики начальной школы» предусматривает изучение таких разделов: реализация психодидактического подхода к созданию образовательной среды в начальной школе; психодидактический отбор современных форм, методов и средств обучения; особенности поведения педагога в контексте реализации психодидактического подхода; реализация психодидактического подхода в управлении образовательным процессом начальной школы. Обосновано, что составляющими процесса реализации психодидактического подхода к созданию образовательной среды в начальной школе являются: ориентация на современное занятие как воркшоп; способы нахождения психологического контакта в аудитории; определение и нейтрализация дидактических причин возникновения негативных психических состояний у субъектов обучения и т. п. Доказано, что для реализации психодидактического подхода в обучении необходима, прежде всего, подготовка будущих учителей путем изучения указанной дисциплины.

Ключевые слова: психодидактика начальной школы; профессиональная подготовка; будущие учителя начальной школы; образовательная среда.

Osadchenko I. I. Characteristics content discipline «Psychodydaktyka primary schools» in the context of the preparation future teachers. The article gives a brief description of the content of the discipline «Pshodydaktika of elementary school» in the context of the preparation of future teachers. Pshodydaktika considered as an interdisciplinary science that studies the conditions of increase of efficiency

(productivity) of the learning process by maximizing the account of features of psychic phenomena in the behavior of students and teachers. It says, something Contents «Psychodydaktyk primary schools» study provides for the following sections: Implementation for creating psychodydakt approach education environment in primary schools; psychodydaktyk current selection forms, methods and learning assets; features teacher behavior in the context implementation psihodydaktik considered; implementation psihodydaktik considered in process control education primary schools. Proved that the components of the implementation process psychodydaktik approach to creating educational environment in elementary school is: focus on current employment as a workshop; ways of establishing psychological contact to the audience; detection and neutralization of teaching the causes of negative mental states in the training of others. Proved it is indicated that the implementation of psychodydaktik approach to teaching is necessary, first of all, the preparation of future teachers by studying this discipline.

Keywords: psychodydaktyka primary schools; profess preparation; upcoming teacher primary schools; education environment.

Постановка наукової проблеми та її значення. В історії педагогіки як науки, завдяки синергетичним процесам, виникають нові тенденції, дослідні течії і цілі галузі, особливо – продуктивної педагогіки. Суспільно-соціальні впливи або сприяють їх розвитку, або ж залишають в якості історичних аспектів. Так, свого часу, відбулося з педологією, наукою, що асимілювалася, на думку вчених, у сучасну педагогічну психологію. Однак, проблематика, що сприяє виникненню нових наукових напрямів – об'єднання під егідою педагогіки інших наук, таких, як медицина, фізіологія, психологія тощо, в ім'я того, хто навчається, – залишається актуальною. Саме ці причини стимулювали появу та розвиток нової психолого-педагогічної науки – психодидактики. До нині триває дискусія: психодидактика – це психологічна або педагогічна галузь?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що сучасна школа психодидактики закордоном, очолювана В. Пановим [4], продовжує розвивати ідеї видатних учених (П. Гальперіна, В. Давидова, Н. Менчинської, Н. Талізінної та ін.) і, що дуже важливо, досягла великих успіхів і дослідницької популярності. На жаль, в Україні ця тематика представлена одиничними публікаціями [2].

Намагаючись привернути увагу до зазначеної проблеми, ми розширили зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи (освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» і «магістр») в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського викладанням відповідної навчальної дисципліни – «Психодидактика початкової школи».

Мета статті – дати коротку характеристику змісту дисципліни «Психодидактика початкової школи» в контексті підготовки майбутніх учителів. Далі, щоб узагальнити характеристику, будемо вживати позначення суб'єктів освітнього процесу «педагог» і «учні», а форму навчання – «заняття».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки термін «психодидактика» – бінарного походження, то і дефініція має узагальнене значення: психології (науки, що вивчає психічні явища і поведінку людини) і дидактики (галузі педагогіки, що вивчає теорію і практику освіти і навчання). Таким чином, поняття «психодидактика» нами тлумачиться як міждисциплінарна галузь психолого-педагогічних наук, що вивчає умови підвищення ефективності (продуктивності) процесу навчання шляхом максимального врахування особливостей психічних явищ у діяльності учнів і педагогів. Актуальність виникнення і розвитку психодидактики, насамперед, обумовлюється суб'єкт-суб'єктністю, демократичними стосунками в сучасному навчальному процесі. Знову-таки, ми характеризуємо психодидактику не як галузь або педагогіки, або психології, а як вкрай необхідну міждисциплінарну галузь психолого-педагогічних наук: необхідність реалізації психодидактичного підходу виникла на межі логічного та обґрунтованого об'єднання психології та

дидактики як наук для найбільшої ефективності навчального процесу [5]. Можливо, класичні проблеми навчання досі актуальні, бо ми продовжуємо вивчати досягнення кожної науки окремо, а не в сукупності явищ. Далеко не кожному фахівцю вдається в умовах реальної професійної ситуації, ланцюжок яких і становить професійну діяльність, блискавично використовувати «комплект» знань і умінь різних галузей для вирішення проблеми «тут і зараз». Тому, розпочинаючи педагогічну діяльність, «насичені» університетськими знаннями відмінники страждають, як констатує практика, більше, ніж їхні менш переповнені інформацією однокурсники. Тому Інтернет багатий анекдотами на кшталт: «Шукаю друга, який у житті використовує тангенс і котангенс». Теорія ситуаційного навчання [2] також допомагає вирішити це питання, тому що вона – міждисциплінарна (але не будемо в цій публікації приділяти увагу зазначеній теорії). У результаті, освіту доведено до стану двох чітко існуючих просторів: ідеального і реального. Як наслідок, існують знання ідеальні (нагромаджені в нашій пам'яті) і реальні (використані ситуаційно: з актуальної необхідності для вирішення конкретної ситуації); існує педагогіка ідеальна, що описує методику досягнення навчальної мети, і педагогіка реальна, що ламає стереотипи і змушує акцентувати на прийомах, не завжди описаних у традиційних підручниках. Факт: чим правильніше проведено заняття з дидактичної точки зору, тим більше докорів отримає педагог за таке заняття з боку психологів: неможливо врахувати абсолютно всі психологічні нюанси індивідуального підходу, реалізуючи дидактично правильну тактику заняття.

В. Панов акцентує: якщо класичні питання дидактики розкривають цілі навчання, його зміст, методи і технологічні прийоми, то психодидактика, з точки зору системного та синергетичного підходів, розширює коло питань, які потребують вирішення, передусім, щодо дидактичних умов реалізації цього процесу [4]. Значить, головні питання психодидактики: «яким чином?», «яким способом» зробити навчання ефективним. Тобто, на відміну від педагогічної

психології, що вивчає закономірності становлення особистості в умовах різнобічного впливу, психодидактика вивчає психолого-дидактичні умови цього становлення.

Не дивлячись на практично-продуктивну спрямованість реалізації психодидактичного підходу, розкритого за своєю сутністю і демократичного за характером, у реальній освітній діяльності стикаємося, як демонструє емпіричний матеріал, з низкою перешкод.

По-перше, досі переважає традиційна авторитарна система викладання. Констатується своєрідний «педагогічний парадокс»: хоча офіційно і переважають суб'єкт-суб'єктні відносини в сфері освіти, проте потік інформації залишається спрямованим виключно від педагога до студента; творча діяльність як і раніше залишається привілеєм педагога. Як наслідок, існує «інтелектуальна монополія», а не бажана «інтелектуальна демократія».

По-друге, перешкоджають споконвічно психологічні проблеми суб'єктів навчання: і педагогів, і учнів. Так, іноді учні не готові до активної роботи на заняттях: вони звикли приходити до навчального закладу, щоб пасивно «відсидіти» заняття, а не самостійно, творчо і систематично працювати. Це стосується суб'єктів навчання усіх вікових характеристик: установка «пересидіти заняття» проявляється від молодших школярів до студентів. Дуже часто зустрічається така відповідь молодшого школяра на питання: «Навіщо ти ходиш до школи?» – «Батьки кажуть, що потрібно ...». Не кажучи вже про те, що, на жаль, багато педагогів також просто приходять у навчальні заклади, щоб відпрацювати «трудодень». Також типовий страх суб'єктів освітнього процесу висловити свою думку, особисте ставлення до матеріалу, продемонструвавши некомпетентність в окремих питаннях; невміння і страх повністю розкрити свій потенціал перед іншими. У педагогів при думці про демократичне навчання часто виникає страх зіткнутися з ситуацією, коли ті, хто навчаються, намагаються зірвати заняття або просто заважають його проводити. Таким чином, страх і викликані ним образи притаманні всім суб'єктам освітнього процесу і заважають

психодидактичній його реалізації. Саме пропедевтична робота цього напрямку повинна передувати реалізації психодидактичного підходу в навчанні.

Зміст «Психодидактики початкової школи» ми наповнили такими основними розділами:

- реалізація психодидактичного підходу до створення освітнього середовища в початковій школі;
- психодидактичний відбір сучасних форм, методів та засобів навчання;
- особливості поведінки педагога в контексті реалізації психодидактичного підходу;
- реалізація психодидактичного підходу до управління освітнім середовищем початкової школи.

Наприклад, що стосується реалізації психодидактичного підходу до створення освітнього середовища в початковій школі, то, насамперед, йдеться про перенесення освітнього акценту від мети до результату: психодидактичне формулювання рефлексійної мети заняття. З одного боку, це, здавалося б, загальновідомі постулати: урок не буде ефективним, якщо не орієнтований на кінцевий результат. З іншого боку, у реальності мету заняття формулює педагог у плані-конспекті, ніби для себе. На питання учнів: «Навіщо нам ця тема?» традиційно звучать відповіді: «Так треба!», «Ти, що, найрозумніший?», «Може, станеш на місце вчителя?», «Всі повинні це знати!». Нічого так не вбиває мотивацію навчання, як відсутність відповіді на питання: «Так кому це треба? Навіщо?», «Хто сказав, що ми повинні саме це знати?». У початковій школі, як демонструє масове опитування педагогів, школярів, їхніх батьків, така ситуація виникає переважно під час вивчення, наприклад, таблиці множення. Найчастіше педагоги не можуть мотивувати необхідні, очевидні речі і дати правильну відповідь на репліки учнів: «Навіщо вчити таблицю, якщо вона є наприкінці кожного зошита, у кожного при собі постійно калькулятор у телефоні?». Самі педагоги (!) не змогли пояснити необхідність вивчення таблиці!.. Пояснення на

кшталт: «Нас так вчили!», «Програма така!» – це щось подібне: «Погана відмовка – теж відмовка». Відповідно, причини криються ще в підготовці самих учителів.

Традиційний підхід до навчання розглядає заняття лінійним способом: від мети – до результату. Тоді як, з психодидактичної точки зору, заняття – циклічне: повинні використовуватися рефлексійні прийоми не тільки наприкінці заняття, але ще і поетапні, і ситуаційні рефлексії [1; 3]. Отже, педагог повинен, сформулювавши мету заняття, доступним чином оголосити її учням і за допомогою спеціальних питань («Як ви це розумієте?», «Навіщо нам потрібні ці знання?», «Що ви очікуєте від цього заняття» тощо) переконується в рівні її осмислення. Заняття тільки на папері в образі плану-конспекту може бути лінійним, чітко поетапним. Реально педагог ніколи не зможе передбачити всі педагогічні ситуації, що видозмінюють заняття: від провокаційного питання учня (дидактична ситуація) до пошкодженого комп'ютера (технічна ситуація). Педагогічні ситуації форс-мажорно змінюють структуру заняття, а завдання педагога – майстерно вийти із ситуації, а, значить, використовувати її з навчальною метою. Таким чином, основна мета заняття безумовно доповнюється новими елементами, вирішення яких супроводжується поетапною і ситуаційною рефлексією, утворюючи циклічність заняття.

Складовими процесу реалізації психодидактичного підходу до створення освітнього середовища в початковій школі також є:

- орієнтація на сучасне заняття як воркшоп [6] – майстерню, середовище самореалізації, формування головної компетентності учня (уміння вчитися), визначення та задоволення пізнавального інтересу;

- сприйняття обдарованості як психодидактичної проблеми;

- способи налагодження психологічного контакту в аудиторії: установки і навіювання, синдром «перших хвилин»;

- виявлення і нейтралізація дидактичних причин виникнення психічних станів у суб'єктів навчання, таких як страх і стрес;

- реалізація позиції педагога-медіатора (контроль енергетичного стану аудиторії);
- правильна організація на занятті навчального діалогу;
- реалізація принципів динамічного навчання;
- психодидактичні особливості використання засобів стимулювання творчої активної діяльності суб'єктів навчання;
- психодидактика оцінювання тощо.

Таким чином, потреби сучасної продуктивної педагогіки актуалізували розвиток міждисциплінарної психолого-педагогічної науки – психодидактики, що вивчає умови підвищення ефективності (продуктивності) процесу навчання шляхом максимального врахування особливостей психічних явищ у діяльності учнів і педагогів. Для реалізації психодидактичного підходу в навчанні необхідна, передусім, підготовка майбутніх учителів шляхом вивчення зазначеної дисципліни. Одним з елементів змісту «Психодидактики початкової школи» є реалізація психодидактичного підходу до створення освітнього середовища в початковій школі.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Подальшого дослідження вимагає детальна характеристика кожної складової «Психодидактики початкової школи».

Література:

1. Осадченко І. І. Сутність та дидактичні умови організації і проведення поетапної педагогічної рефлексії на заняттях у ВНЗ / Осадченко Інна Іванівна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 26, ч. 3. – С. 164–171.
2. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : монографія / І. І. Осадченко. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 414 с.

3. Осадченко И. И. Характеристика общедеятельной и ситуационной педагогической рефлексии / И. И. Осадченко // Профессиональная рефлексия педагога как условие развития рефлексивно-оценочных способностей учащихся : материалы IV Междунар. заочной науч.-практ. конф., (Ульяновск, Россия, 11 нояб. 2010 г.) / под ред. А. Д. Барбитовой. – Ульяновск : УИПКПРО, 2010. – С. 54–58.
4. Панов В. И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. – СПб.: Питер, 2007. – 352 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів пед. ф-тів / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
6. Фопель К. Психологические принципы обучения взрослых. Проведение воркшопов: семинаров, мастер-классов. / К. Фопель / Пер. с нем. – М.: Генезис, 2010. – 360 с.